

УДК 330.332: 631.6 *Аспір. Е.Г. Мороз – Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне*

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОДОГОСПОДАРСЬКО-МЕЛІОРАТИВНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Наведено сучасні проблеми функціонування гідромеліоративного комплексу та проблеми залучення інвестиційних ресурсів у меліоративну галузь. Розглянуто основні шляхи надходжень грошових коштів у меліоративну сферу. Запропоновано для покращення її інвестиційної привабливості створення об'єднань з вирощування на меліорованих землях таких сільськогосподарських культур, що в цілому сприятимуть поліпшенню стану меліоративної системи.

*Doctorate E.G. Moroz – National University of Water Management
and Nature Resources Use, Rivne*

The ecology-economic fundamentals of the invested activity in hydromeliorative branch of Ukraine

The present problems of the functioning of hydromeliorative complex and problems of invested resources involvement in meliorative branch are show in the article. There were invested principal ways of money receipts into meliorative sphere. It is proposed to create agricultural corporations for planting agricultural crops which will lead to better meliorative system.

На сучасному етапі розвитку Україна, здійснивши за останні десять років глибокі економічні перетворення, підійшла до набуття статусу країни з ринковою економікою. Економічні реформи відбулися у всіх галузях народногосподарського комплексу. Не є винятком і меліоративна галузь. Ця сфера діяльності як складова природоохоронного комплексу України є надзвичайно актуальною, адже меліорація земель не зводиться тільки до процесів зрошення та осушення. Вона включає і боротьбу з вітровою та водною ерозією, і боротьбу із зростанням кількості ярів, і вапнування ґрунтів, і планування поверхні сільськогосподарських земель, і створення захисних лісових смуг, і впровадження спеціальних прийомів обробітку ґрунтів. Меліорація – це спосіб перетворення земель, що вкриті пустирями, та заболочених земель в родючі, захист від посух, паводків, підтоплень та засолення земель. Це також шлях до оздоровлення місцевості, покращення ландшафту та умов життєдіяльності людей на селі.

На сьогодні за рівнем сільськогосподарського освоєння (69,30 %) та розораності території (53,95 %) Україна значно перевищила межі, прийняті у цивілізованих країнах. А меліоровані землі по суті є страховим фондом держави. Від ефективності їх використання та збереження залежить економічна, екологічна та соціальна ситуація у країні. Зрошувані землі розміщено на площі 2,3 млн. га, що становить 5,60 % від загальної площі сільськогосподарських угідь, а осушені землі – на площі 3,30 млн. га, або 7,90 % від загальної площі сільгоспугідь. Меліоровані землі, займаючи 13,0 % від загальної площі сільгоспугідь, забезпечували у до кризові роки виготовлення 20,0 % продукції рослинництва (овочів – 60,0 %, кормів – 28,0 %, рису – 100,0 %, льоноволокна – 36,0 %, зерна – 12,50 %). Останніми роками стан меліорованих земель за-

лишається складним, оскільки агротехнічні та агро меліоративні заходи (хімічна меліорація, дренаж, зрошення тощо) здійснюють на дуже обмеженій території [1, 2].

Протягом кількох останніх років на розвиток як водного господарства, так і сільськогосподарського виробництва на меліорованих землях України негативно впливає і процес розпаювання земляних площ та пов'язані з ним зміни форм власності в агропромисловому секторі, що здійснювалися без урахування особливостей використання побудованих у минулі роки меліоративних систем. Головною відмінною рисою цих систем є те, що вони були призначені для ведення великого колективного господарства на значних масивах. А внаслідок розпаювання цілісна меліоративна система виявилася розміщеною на землях багатьох новостворених сільськогосподарських формувань, що ускладнює експлуатацію внутрішньогосподарської та міжгосподарської меліоративної мережі. У зв'язку з цим на сьогодні намітилася стала негативна тенденція – спад віддачі меліорованих земель [3].

Таким чином, у межах існуючого правового поля і сучасного досвіду господарювання основні принципи управління меліоративними фондами, у першу чергу, внутрішньогосподарськими (недержавними), виходять із того, що конструктивні та технологічні особливості існуючих меліоративних систем потребують, незалежно від форм власності на землю, їх колективного використання в умовах створення укрупнених суб'єктів господарювання (наприклад, типу ВАТ або ЗАТ тощо).

Негативним моментом, яким характеризується сьогодні водогосподарська сфера діяльності, є вихід з ладу основних меліоративних засобів, заміна яких за вартістю у десятки разів дорожча, ніж затрати на їх утримання у технічно справному стані. Крім того, меліоративним системам нині притаманні швидкі темпи морального зносу і фізичного старіння обладнання. Необхідно зазначити, що загальна вартість державних водогосподарських фондів, які перебувають на балансі водогосподарських організацій, становить понад 10,5 млрд. грн. Ці фонди накопичували десятиріччями й через те вони становлять цілісну комплексну систему, руйнування якої призведе до певного занепаду водогосподарсько-меліоративної галузі [4].

Наведені вище проблеми водогосподарсько-меліоративного комплексу спричинені передусім кардинальною зміною інституційних умов у країні та значним зменшенням обсягів фінансування водогосподарських заходів, необхідних для забезпечення нормального сталого функціонування і розвитку галузі меліорації.

Окремі елементи обґрунтування доцільності інвестиційного забезпечення галузі водного господарства та меліорації спостерігаємо у працях В. Сташука, Л. Кожушка, А. Яцика, В. Трегобчука, М. Хвесика, В. Голяна, Р. Костюкевича, Н. Радкевич, Н. Рокочинської тощо.

Протягом перехідного періоду гостра і затяжна соціально-економічна криза не оминула і водогосподарсько-меліоративну галузь. У зв'язку із нестачею бюджетного фінансування водогосподарської діяльності не здійснюють мінімально необхідні поточні та капітальні ремонти, відновлення та підтри-

мання в належному технічному стані насосних станцій, дощувальних машин, іншої меліоративної техніки та іригаційно-осушувальної мережі. Внаслідок чого посилюються загрозливі тенденції, частина з яких набуває незворотного характеру. Виходячи з цього, виникає необхідність вишукувати додаткові джерела інвестицій на розвиток і технічне переоснащення об'єктів водогосподарсько-меліоративного комплексу. Поряд з тим, як і в більшості розвинутих країн, фінансування з держбюджету і самофінансування меліоративних робіт теж повинні зберегтися.

З метою раціонального використання меліорованих земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави, зменшення залежності сільськогосподарського виробництва від несприятливих природно-кліматичних умов прийнято "Комплексну програму розвитку меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушуваних угідь у 2001-05 рр. та прогноз до 2010 р.". Програмою передбачено до 2010 р. провести реконструкцію меліоративних систем на площі 780,0 тис. га. Станом на 01.01.2003 р. площі сільськогосподарських угідь, на яких необхідно підвищити технічний рівень гідромеліоративних систем, становлять 471,90 тис. га зрошуваних земель та 365,90 тис. га осушених земель. Проте, станом на 2004 р. жодної системи не було реконструйовано, хоча щорічний обсяг робіт з реконструкції повинен бути не менше 5,0 % від площі меліорованих земель, що дало б змогу протягом 20-ти років відновити діючі гідромеліоративні системи. Аналогічна ситуація із фінансуванням робіт з реконструкції меліоративних мереж і в Рівненській області, де протягом 2001-2004 рр. жодних грошових коштів з бюджетів не надійшло (табл. 1). Для здійснення обсягів робіт з покращення меліоративної мережі в цілому в Україні необхідно щорічно витратити 1,0-1,2 млрд. грн. [5, 6].

Табл. 1. Показники обсягів і вартості робіт з реконструкції меліоративних систем та поліпшення екологічного стану меліоративних угідь Рівненської області на 2001-05 рр. та прогноз до 2010 р.

Джерела фінансування	Роки								
	Од. вим.	2001	2002	2003	2004	2005	2001-05	2006-10	2001-10
1. Площа земель, на яких розташовані меліоративні системи, що потребують реконструкції	тис. га	-	1,20	1,60	2,40	2,80	8,0	15,0	23,0
2. Необхідний обсяг фінансування робіт з реконструкції систем:	тис. грн.								
- всього по області	-	1830,0	2490,0	3650,0	4240,0	12210,0	22660,0	34870,0	
- з державного бюджету	-	840,0	1120,0	1680,0	1960,0	5600,0	10500,0	16100,0	
- з місцевого бюджету	-	630,0	870,0	1240,0	1440,0	4180,0	7660,0	11840,0	
- кошти сільгоспвиробників	-	360,0	500,0	730,0	840,0	2430,0	4500,0	6930,0	
3. Частка виконання	%	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-

Не викликає заперечень той факт, що раніше весь обсяг фінансових надходжень здійснювали за рахунок бюджетних коштів, на сьогодні ж запланований обсяг фінансової підтримки водогосподарської сфери діяльності характеризується незначними показниками та, крім того, наявне і їх недонад-

ходження. У зв'язку з проведенням процесу розпаювання землі і передачі її у приватну форму власності і, як наслідок, розпорошення окремих частин меліоративної мережі між окремими землевласниками та землекористувачами пропонується для її підтримки використовувати не тільки державні кошти, а й застосовувати внутрішні та зовнішні, іноземні та вітчизняні джерела фінансування.

Питання актуальності залучення інвестиційних ресурсів, особливо іноземних, в економіку України займає у сьогоднішніх умовах досить важливе місце, що підтверджується проведенням у середині червня 2005 р. форуму "міні – Давос" у Києві. На жаль, водне господарство України й сільськогосподарське виробництво на меліорованих землях не належать до перспективних першочергових сфер залучення іноземних інвестицій, що пояснюється ризикованістю, довгостроковістю здійснення інвестиційних проектів та в цілому низькою інвестиційною привабливістю даних галузей економіки.

Не покращують інвестиційної привабливості країни в цілому й нещодавні зміни законодавства, що передбачають скасування гарантованих інвесторам пільг, оподаткування інвестицій, занесених у статутний фонд, скасування спільних економічних зон.

На сьогодні безсумнівним є той факт, що всі наявні інновації із впровадження інтенсивних й ресурсозберігаючих технологій виробництва з використанням води вимагають значної за розмірами фінансової підтримки. У вітчизняній економічній літературі існують різні класифікації способів та джерел акумулювання інвестиційних ресурсів, зокрема внутрішні та зовнішні, іноземні й вітчизняні, власні, позикові й залучені джерела фінансування. Згідно зі ст. 10 Закону України "Про інвестиційну діяльність", джерелами фінансування інвестиційної діяльності є: 1. Власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); 2. Позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); 3. Залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); 4. Бюджетні інвестиційні асигнування; 5. Безоплатні та благодійні внески, пожертви організацій, підприємств і громадян.

Як уже зазначалося, у сучасних ринкових умовах господарювання і галузь сільського господарства, і меліоративна галузь повинні функціонувати й розвиватися не тільки за "краплі" бюджетних коштів, а й шукати власні способи та джерела здобування додаткових фінансових ресурсів. Весь спектр можливих джерел формування інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств, що проводять свою діяльність на меліорованих землях, наведено у табл. 2.

У сучасних умовах незбалансованості національної економіки більшість інвестиційних проектів виходять виключно з економічної доцільності та прагнення отримати максимальний економічний ефект від здійснення фінансово-господарської діяльності і зовсім не ґрунтуються на екологічних і соціокультурних засадах. Проте такі інвестиційні проекти сприяють тільки збагаченню окремих осіб і як не покращують соціально-економічний розвиток країни, так і не забезпечують збалансоване природокористування. В умовах надмірного забруднення всіх елементів навколишнього середовища еколо-

Табл. 2. Джерела формування інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств, що безпосередньо здійснюють свою діяльність на меліорованих територіях, їх основні переваги та недоліки

Джерела формування інвестиційних ресурсів сільськогосподарського підприємства, що здійснює свою діяльність на меліорованих територіях		Перелік джерел	Переваги	Недоліки
власні	1. Частина чистого прибутку, що спрямовується на виробничий розвиток.	1. Оперативність, гнучкість, використання 2. Актуальність застосування страхування збитків, що можуть бути спричинені форс-мажорними обставинами у с/г виробництві на меліор. територіях.	1. Недостатній рівень суми прибутку с/г підприємств. 2. Незначний розмір амортиз. фонду у зв'язку із використанням морально та фізично застарілих основних засобів. 3. Низький рівень реінвестованих коштів, отриманих від продажу основних засобів. 4. Відсутність надлишкових обігових коштів у зв'язку з інфляційними процесами і їх виробничою необхідністю.	
	2. Амортизаційні відрахування.			
	3. Страхова сума відшкодування збитків, спричинених втратою майна.			
4. Реінвестована шляхом продажу частина основних засобів.				
5. Імобілізована в інвестиції частина надлишкових обігових коштів.				
позикові	1. Довготермінові кредити банків та інших кредитних інститутів. 2. Емісія облігацій підприємства. 3. Цільовий державний кредит, спрямований на конкретний вид інвестування. 4. Податковий інвестиційний кредит. 5. Інвестиційний лізинг. 6. Кошти фізичних осіб.	1. Реальне надходження значного розміру інвестицій. 2. Скорочення термінів реалізації проектів 3. Наявність зовнішнього контролю. 4. Розподіл інвестиційних ризиків. 5. При емісії облігацій не потрібна ліквідна застава. 6. Оновлення виробничих потужностей за рахунок лізингу та заощадження на витратах, пов'язаних із володінням майном.	1. Залежність від кредиторів. 2. Високі кредитні ставки 3. Орієнтація банківських установ на короткотермінове кредитування. 4. Часткове обмеження самостійності. 5. Можливість втрати частини власності. 6. Нерозвинутість фондового ринку.	
	залучені	1. Емісія привілейованих та простих акцій підприємства 2. Безоплатно надані державними органами та комерційними структурами кошти на цільове інвестування (гранти, субсидії, спонсорство, донорство та дотації) 3. Внески сторонніх вітчизняних та зарубіжних інвесторів до статутного фонду підприємств неакціонерної організаційно-правової форми	1. Спрямованість банків на ринок цінних паперів 2. Акціонування – найбільш дешевий спосіб залучення капіталу 3. Можливість дотування природоохоронних та ресурсозберігаючих технологій	1. Дефіцит бюджетних коштів для надання їх у безоплатне інвестування 2. Нерозвинутість фондового ринку в Україні

гічна складова виходить на перший план при розробленні і впровадженні інвестиційних проектів. Екологічна зорієнтованість інвестиційних проектів також має велике значення і у залученні фінансових коштів. Так, міжнародні фінансово-кредитні установи під час фінансування надають перевагу тільки тим проектам, що є екологічно безпечними і сприяють поліпшенню екологічного стану природного середовища. Інвестиційні заходи з реконструювання і модернізації меліоративних систем та подальше їх використання в агропромисловому комплексі є одним із засобів запобігання згубному впливу господарювання на еколого-економічний баланс агроландшафтів.

Одним із новітніх шляхів мобілізації фінансових ресурсів у сільськогосподарські підприємства, що безпосередньо здійснюють свою діяльність на меліорованих землях, є створення об'єднань підприємств різних організаційно-правових форм, які б зосереджували свої зусилля й спроби в напрямку реалізації проектів з вирощування певних конкурентоспроможних культур на меліорованих землях із залученням усіх учасників виробничого циклу – від підприємства-постачальника насіння до управлінь з експлуатації меліоративних мереж. Зокрема, у західному регіоні України доцільним було б утворення сільськогосподарських об'єднань у галузі льонарства (у Поліській зоні) або хмелярства, а в інших регіонах на меліорованих землях – об'єднань, що спрямовували б свою діяльність на вирощення й переробку ріпака, який є сировиною для виробництва біопалива – екологічно чистого і економічно вигіднішого від традиційних дизпалива та бензину [7, 8].

Особливу увагу звернуто саме на ці сільськогосподарські культури, оскільки:

- льон ще за часів Радянського Союзу вирощувався на землях Західної України; займав досить значну частину посівних площ, яка становить у 2004 р. 32,40 тис. га, що у 6,41 раза менше, ніж у далекому 1985 р.; крім того, льон є досить прибутковою сільськогосподарською культурою, що підтверджується рівнем рентабельності агропромислових суб'єктів господарювання Рівненської області, які функціонують у галузі льонарства. Цей рівень за підсумками 2004 р. становив 16,70 %; у докризові роки – близько 36,0 % льоноволокна вирощувалося саме на меліорованих територіях [2]; крім того, відродження галузі льонарства дасть змогу відродити і роботу меліоративних систем, які за останні п'ятнадцять років прийшли у занепад, створити на селі необхідну інфраструктуру (при цьому відновлять роботу як сільськогосподарські підприємства з вирощування льону, так і льонозаводи, і льонокомбінати);
- ріпак для рослинництва України є культурою не новою, адже з 1980-их років він використовувався як високобілкова кормова культура, проте тільки в останні кілька років ріпак успішно експортується, оскільки на нього є постійний попит на міжнародному ринку; до того ж ріпаківництво є високорентабельною галуззю рослинництва. Так, станом на 01.01.2005 р. сільськогосподарськими підприємствами Рівненської області досягнуто рівень рентабельності з вирощування та реалізації ріпака в розмірі 32,70 %; крім того, паливо з ріпака є ще й екологічно безпечним [7];
- хміль дає змогу отримати екологічно чисту продукцію на радіоактивно забруднених ґрунтах, якими в основному є ґрунти північно-західних та північних областей України й використовується, в основному, у пивоварінні.

Для обґрунтування доцільності й перспективності створення сільсько-господарських підприємств, що здійснюватимуть свою діяльність на меліорованих землях і вирощуватимуть на них льон-довгунець, озимий ріпак і хміль наведемо основні показники вирощування цих культур у Рівненській області протягом 1993-2004 рр. (табл. 3, рис. 1).

Табл. 3. Основні показники вирощування льону, ріпаку та хмелю у Рівненській області протягом 1993-2004 рр.

Роки	Площа збирання, га	Льон-довгунець		Площа збирання, га	Ріпак озимий		Хміль		
		валовий збір, ц.	урожайність, ц з 1 га		валовий збір, ц.	урожайність, ц з 1 га	площа збирання, га	валовий збір, ц.	урожайність, ц з 1 га
1993	8592,0	43954,0	5,10	1329,0	10146,0	7,60	671,0	1938,0	2,90
1994	4859,0	27568,0	5,70	1001,0	6031,0	6,0	644,0	638,0	1,0
1995	6228,0	26756,0	4,30	1467,0	14555,0	9,90	548,0	1228,0	2,20
1996	3410,0	8280,0	2,40	640,0	2462,0	3,80	469,0	748,0	1,60
1997	2120,0	6422,0	3,0	356,0	1375,0	3,90	441,0	477,0	1,10
1998	1367,0	4291,0	3,10	368,0	2445,0	6,60	175,0	197,0	1,10
1999	823,0	1908,0	2,30	1302,0	11862,0	9,10	172,0	614,0	3,60
2000	333,0	1201,0	3,60	5701,0	51040,0	8,90	175,0	261,0	1,50
2001	228,0	1952,0	8,60	4570,0	45718,0	10,0	184,0	344,0	1,90
2002	449,0	2413,0	5,40	2224,0	17356,0	7,80	150,0	310,0	2,10
2003	531,0	3244,0	6,10	231,0	2440,0	10,60	139,0	549,0	4,0
2004	785,0	2212,0	6,0	2766,40	44736,0	16,20	166,90	614,0	3,70

Як видно з табл. 3 та рис. 1, площа збирання льону-довгунця протягом досліджуваних років була найбільшою у 1993 р. і становила 8592,0 га, що у 11 разів більше порівняно з 2004 р. Динаміка площ збирання озимого ріпака характеризується стрибкоподібною тенденцією. Найбільша площа збирання ріпака по області протягом досліджуваних періодів була у 2000 р., після того цієї технічної культури сіялося у кілька разів менше, а у 2004 р. тенденція посіву та збирання набула зростаючого характеру і становила 2766,40 га. З рис. 1 видно, що в області хмелю вирощується дуже мало. Стан площ збирання хмелю протягом 1993-2004 рр. характеризується спадною тенденцією і дорівнює у 2004 р. 166,90 га, що на 75,13 % менше, ніж у 1993 р.

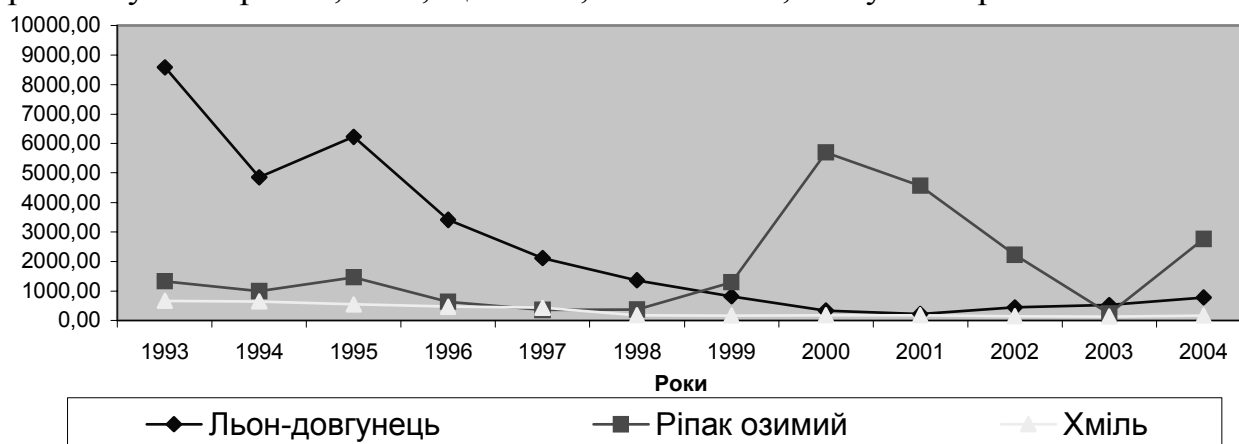

Рис. 1. Динаміка площ збирання льону, ріпака й хмелю у Рівненській області у 1993-2004 рр.

Меліорація земель є головним чинником інтенсифікації сільського господарства, важливою складовою забезпечення сталого виробництва сільсь-

когосподарської продукції, особливо в роки з несприятливими кліматичними умовами. Модернізація аграрного природокористування на меліорованих землях, яка впливає із загального ходу ринкових перетворень, є одним із засобів запобігання згубного впливу господарювання на еколого-економічний баланс агроландшафтів. Тому залучення інвестицій у меліоративну галузь є надзвичайно актуальним питанням. Поряд з тим, активізація інвестиційної діяльності у сфері меліорації можлива тільки за умови мотивації цієї діяльності для потенційного інвестора. Підвищити інвестиційну привабливість галузі вбачається можливим:

- за допомогою державної підтримки (надання субсидій, дотацій, фінансування державних цільових програм, тощо, а також звільнення від оподаткування на термін реалізації проекту);
- через зацікавленість інвестора у результатах сільськогосподарської діяльності на меліорованих землях шляхом створення міжгалузевих об'єднань підприємств, залучених у виробничий цикл з вирощування високорентабельних технічних культур.

Література

1. Бабміндра Д. Земля потребує охорони// Урядовий кур'єр – 2005, № 141 – С. 9.
2. Хвесик М.А., Голян В.А., Хвесик Ю.М. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри: Монографія. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 180 с.
3. Крученик В. Підходи до управління меліоративними системами в умовах реформування АПК// Водне господарство України. – 2002, № 3-4 – С. 10-13.
4. Олександренко М. Держводгосп закликає зберігати створений потенціал// Урядовий кур'єр. – 2005, № 144. – С. 27-32.
5. Хвесик М.А., Рижова К.І. Еколого-економічні проблеми використання водних ресурсів у агропромисловому комплексі// Вісник НУВГП. – 2004, № 4 (28) – С. 343-350.
6. Левун О.І. Сучасні проблеми розвитку водогосподарсько-меліоративного комплексу України// Вісник НУВГП – 2005 – С. 113-119.
7. Бурчєня В. Рівненський льон – до імператорського двору?// Бліц-Захід. – 2005, № 21. – С. 9-16.
8. Коломис М. На радивилівських полях вирощуватимуть... пальне// Волинь – 2005, 29 липня. – С. 6.
9. Черваньов Д.М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств: Навч. посіб. – К.: Знання – Прес, 2003. – 622 с.

УДК 504.06:622

Ст. наук. співроб. О.М. Сухіна, канд. екон. наук –

Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України, м. Київ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ТЕРИКОНІВ

Розглядаються проблеми рекультивації териконів та шляхи їх вирішення. За обмежених фінансових можливостей при ліквідації шахт, реалізація природоохоронних програм має спиратися на наукове забезпечення визначення пріоритетних за еколого-економічними критеріями заходів. Аналіз вигод-витрат з врахуванням фактора часу дозволяє визначити, що одним із найбільш ефективних природоохоронних заходів на даний час є гасіння териконів та їх рекультивація. Обмеженість коштів, організаційні неузгодження тощо відсувають вирішення проблеми рекультивації териконів на невизначений час.

Ключові слова: екологічна реабілітація територій, рекультивація териконів, методологія “аналіз вигод-витрат” (АВВ), екологічні збитки, економічна ефективність, методи оцінки природоохоронних заходів.